

TRADITII CULTURALE TARGOVISTENE – INSTITUTII ȘI PERSONALITĂȚI

Gheorghe Bulei

Târgoviște, capitală a Țării Românești, strălucită ctitorie a Basarabilor, va cunoaște pe parcursul întregului Ev Mediu românesc un important rol în istoria și cultura neamului.

Aici, mai mult decât oriunde în spațiul românesc, se regăsesc faptele de glorie ale neamului și - în paralel - izvorul unor veritabile manifestări de cultură - având în vedere nu numai primele tipărituri, dar și performanțele în soluțiile arhitectonice - biserici, cu minunate fresce executate de meșteri vestiți, precum echipa lui Ioan Ioachim și Stan, remarcați în pictura brâncovenească de la Curtea Domnească.

Concomitent s-au înființat și instituții fundamentale în domeniul politic, administrativ și juridic.

Oraș prin excelență istoric, cetate de seamă și - în aceeași măsură - centrul unei vieți spirituale, moderată de religiozitatea voievozilor cu buna intenție de a încuraja progresul, Târgoviștea instituie astăzi o îndelungată și prodigioasă tradiție culturală în care se regăsesc atât elementele autohtone, cât și cele de influență bizantino-slavă, venite prin filiera balcanică precum și curente înnoitoare de proveniență vest-europeană, care fuzionând au conturat în timp specificul zonei-unicitatea unei concepții de creativitate în contextul culturii românești medievale. Târgoviștea este vestită prin densitatea lăcașurilor de cult pe un perimetru restrâns : ctitorii, biserici, mănăstiri, adevărate bijuterii de arhitectură păstrate încă integral în mare măsură și piese de lapidariu de mare valoare atașate spațiului de lângă biserici, pisaniile care mărturisesc în plus despre existența unor boieri și voievozi care au avut mereu în minte înălțarea Târgoviștei – a lăcașurilor de cult care din nefericire au avut de suferit, alături de Curtea Domnească, datorită teribilelor cotropiri și dezastre. Ceea ce este important pentru oraș este că a supraviețuit prin articulațiile sale bătrâne dar sănătoase și astfel vizitatorii de pretutindeni, precum și specialiștii atrași de acest loc pot retrăi concret un timp apus - îmbogățindu-și ochiul și sufletul cu ziduri care parcă au o traiectorie tocită de vreme, având ca punct de pornire Curtea Domnească spre Mănăstirea Stelea, peste drum de biserica Geartoglu – un sit, apoi altul la Mitropolie, altul înspre Suseni, la bisericile Sfinții Împărați, Sf. Dumitru Buzinca. Sf. Nicolae, și traseul continuă către biserica Cretzulescu, pentru a reveni pe alte străzi la bisericile din centru.

De altfel în istoria Târgoviștei se regăsesc momentele marcante ale Evului Mediu; Românesc ; este ceea ce afirma pe bună dreptate scriitorul Alexandru Vlahuță « la Târgoviște se aflau mândrele curți de pe malul Ialomiței, în lăuntru cărora s-au

urzit o parte așa de însemnată din istoria patriei noastre¹ », convingere preluată de Nicolae Iorga, în celebrul său discurs prilejuit de ridicarea clădirii noului muzeu târgoviștean, în 1938 și care, vorbea de Târgoviște ca despre « ..... locuri de o așa veche și de lungă și interesantă istorie »², a dorit ca muzeul să adăpostească vestigiile importante ale patrimoniului cultural artistic târgoviștean, lucru care s-a și împlinit la scurt timp după aceea.

Un argument esențial în definirea proceselor istorice și culturale naționale, l-a constituit existența, timp de trei secole, a reședinței domnești la Târgoviște (cu intermitențele cunoscute). Cei mai importanți dintre voievozii țării, care au domnit aici la Târgoviște având contribuții importante în menținerea Curții Domnești, a orașului și edificiilor sale (clădiri, biserici, mănăstiri, sisteme de apărare etc.) dar și printr-o politică culturală activă, promovată cu precădere de voievozi ca promotori, împlănuitori ai actului cultural. O deosebită însemnatate, în acest sens a avut-o contribuția lui Neagoe Basarab prin cunoscuta lucrare « Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie », conceput ca un tratat politic, moral și religios, însumând experiențele personale în folosul fiului și succesorului său în scaunul domnesc. În aceeași notă de probleme se înscrie și apariția tiparului în spațiul cultural românesc, prin aducerea de către înaintașul său în scaunul domnesc, Radu cel Mare, a călugărului muntenegrean Macarie, care învățase arta tiparului la Veneția, și instalarea sa la ctitoria acestuia de la Mănăstirea Dealu, aici vor fi tipărite primele cărți : Liturghierul (1508), Octoihul (1510) și Evangheliarul (1512). Târgoviștea devenind astfel primul centru tipografic românesc. Cărțile sunt extrem de importante prin faptul că urmau a sluji promovării culturii, dar și prin ceea ce ele reprezintă pentru patrimoniul cultural românesc ca valori unice.

În istoria culturală a Târgoviștei, începutul secolului al XVI-lea este momentul edificării unor construcții celebre, care vor constitui modele arhitecturale peste timp și care vor impune arta românească într-un context european : Mănăstirea Dealu și Mitropolia. De-a lungul secolului al XVI-lea se constată « cea mai mare înflorire a culturii ortodoxe tradiționale de expresie slavonă și începutul declinului ei³, cunoscut fiind faptul că slavona era limba oficială de cult folosită deopotrivă atât în cancelariile domnești, cât și în realizarea scrierilor inspirate din sfera oficială a domniei.

Pentru Târgoviște un alt moment de referință în istoria tiparului îl reprezintă mijlocul secolului al XVI-lea când sunt tipărite cărți în limba slavonă de către cunoscutul diacon Coresi, care va fi nevoit din rațiuni politice să treacă munții, în Transilvania, la Brașov. Sub influența curentelor reformatoare, care și-au făcut simțită prezența în spațiul intracarpatic, apar, primele cărți în limba română, datorate aceluiași Coresi.

---

¹ Alexandru Vlahuță, *România Pitorească*, Ed. Tineretului, București 1967, pag. 125.

² Nicolae Iorga, *Trei conferințe de orientare. Ce este un muzeu istoric?*, în B.C.M.I., 1938, pag. 36.

³ *** *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București 1998, pag. 217.

Concomitent cu evoluția structurilor specifice din societatea românească, a raportului și statutului juridic al principatelor față de Poarta Otomană, cât și a noilor curente reformatoare, a unui dialog tot mai evident cu zonele centrale ale Europei, se constată schimbări și în viața instituțională, care anunța, într-o formă incipientă instituțiile caracteristice trecerii la perioada modernă. Aceste aspecte sunt evidente atât în ceea ce privește instituțiile fundamentale ale statului cât și în privința celor din sfera culturii, context în care, începând cu a doua jumătate a sec. al XVII-lea se prefigurează continuarea procesului de dezvoltare a instituțiilor culturale. Școala – învățământul în sine, s-a dezvoltat în timpul domniei lui Matei Basarab, secolul al XVII-lea însemnând și pentru Târgoviște, o perioadă marcantă, de importanță vitală în afirmarea valorilor culturale românești. Ca urmare, apar în oraș trei școli: slavonă, slavo-română și greco-latină.

Despre existența școlii slavone, în 1640, misionarul catolic Baksic menționa că tinerii care terminau la Târgoviște studiul limbii slavone plecau în Transilvania pentru a învăța limba latină. Școala s-a organizat mai temeinic în timpul domniei lui Matei Basarab funcționând pe lângă Mitropolie. Se predă Gramatica lui Melitie Smotrițki (fost profesor la Kiev), manualul fiind găsit în ediții diferite în bibliotecile lui Udriște Năsturel și ale stolnicului Constantin Cantacuzino⁴. Dascălul Staicu a lăsat mărturie despre școala slavo-română. El alcătuiește un text paralel slavon și român pentru noțiunile gramaticale dovedind prin aceasta că în școală începuse predarea limbii materne.

În planul instituțiilor de învățământ târgoviștene se detașează Schola Greca et Latină, înființată în 1646 sub conducerea unui eminent dascăl – venit din Chios. Pantelimon Ligaridis. Acesta a dat lecții și fiilor lui Constantin Cantacuzino. Această școală este pusă de către unii autori și sub semnul influențelor catolice⁵. Spre sfârșitul secolului și ca urmare a creșterii interesului pentru învățătură, se conturează și în Țara Românească adevărate instituții de învățământ superior, prin înființarea Academiei Domnești de la București (1690). O importanță deosebită este acordată de către domnie în Țara Românească și Moldova și de principii Transilvaniei tipăririi cărților, prin stabilirea unor strânse legături cu centrele tipografice de la Kiev sau din Țările de Jos.

Întreg procesul cultural este sprijinit de o serie de intelectuali, cărturari de frunte ai neamului între care amintim pe Udriște Năsturel, cumnatul voievodului Matei Basarab, care a condus destinele culturii, prin erudiție și stăruință continuă. Un alt distins învățat român stolnicul Constantin Cantacuzino, școlit la Padova, dezvoltă în importanta sa lucrare « Istoria Țării Românești », pe baza argumentelor perentorii originea latină a poporului și a limbii române.

Progresele incontestabile pe care cultura română le înregistrează pe tot parcursul secolului al XVII-lea, vizează în special domeniul învățământului, al tipa-

---

⁴ Florin Dragomir, Victor Petrescu, *Lectura Publică Târgovișteană. Tradiției și actualitate*, Ed. Domino, Târgoviște 1998, pag. 31.

⁵ *** *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București 1998, pag. 276.

rului și al cărții, constituirea primelor biblioteci, cum a fost cea a distinsului învățat Udriște Năstrurel, formată din manuscrise, gramatici, lexicoane, traduceri, etc.⁶, sau cea atât de cunoscută, a Cantacuzinilor, care își are începuturile formării sale în reședința domnească de la Târgoviște, în condițiile în care în 1646, când Pantelimon Ligaridis își începe activitatea ca dascăl de casă al postelnicului Constantin Cantacuzino, aceasta având un fond de carte ce se va dezvolta ulterior, datorită activității bibliofile ale stolnicului Constantin Cantacuzino și păstrat la mănăstirea de la Mărgineni, importantă ctitorie a familiei Cantacuzino.

În contextul dialogului pe care cultura română începe a-l purta cu modelele europene, se afirmă tot mai mult modalitățile de expresie specifice umanismului care își găsesc ecou în creația filosofică, istoriografică și juridică, expresie a năzuințelor societății aflate într-un proces continuu de modernizare. Cu ajutorul Mitropoliei din Târgoviște se dezvoltă legăturile culturale cu celelalte spații românești, prin difuzarea cărții tipărite, în special a celei cu caracter juridic. Între cărțile importante, cu o influență benefică în procesul de întărire a autorității domniei și a tendințelor de modernizare se numără și « Îndreptarea Legii » - 1652, cu o circulație foarte largă în Țările Române, până la începutul secolului al XIX-lea în Transilvania.

În aceeași perioadă a secolului al XVII-lea, marcată de cele două domnii importante, cea a lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, se constată o dezvoltare intensivă a arhitecturii, când peste fondul tradițional se suprapun influențele Renașterii târzii cu influențele orientale în decoratie. Importantele ctitorii ale boierilor Cantacuzini, și mai ales cele ale domnitorului Constantin Brâncoveanu, aduc în prim plan stilul brâncovenesc, ca expresie a rafinamentului în arhitectura românească. După modelele amintite, marii dregători ai curții, și în special boierii, și-au ridicat reședințe și palate în care se reflectă aceleași influențe, dar și dorința de confort și de înzestrare a acestora cu bunuri de preț, ceea ce denotă profilul social și intelectual, deschiderea spre valorile culturii europene.

Sfârșitul tragic al domniei lui Constantin Brâncoveanu, înseamnă pentru reședința domnească de la Târgoviște începutul unei decăderi lente dar sigure. Capitala de la Târgoviște este părăsită, fiind doar sporadic în atenția domniei, după această dată.

Anul 1716 înseamnă începutul domniilor fanariote și pentru Țara Românească, Târgoviștea păstrând amintirea epocii de glorie anterioară, dar și un privilegiu, acela al culturii, în care orașul și-a păstrat până târziu un primat incontestabil.

Domniile fanariote nu au însemnat numai o știrbire a autonomiei, ci și diminuarea puterii domnitorului, o înăsprire a obligațiilor către Poarta Otomană. Este și perioada marcată de secolul Luminilor, o perioadă a reformelor, integrată în curentul general al reformismului, de așezare a instituțiilor pe baza unor noi fundamente sociale care îmbracă pentru zona noastră o puternică haină națională și socială. Se face tot mai simțită și în plan cultural politica de integrare în circuitul valorilor

---

⁶ Florin Dragomir, Victor Petrescu, op.cit., pag. 18.

europene. Și în domeniul instituțiilor culturale sunt de semnalat progrese în sensul modernizării, a răspândirii științei de carte, ca urmare a diversificării formelor și programelor de învățământ care contribuie în timp la accentuarea vieții intelectuale, conforme cu noile aspirații.

Este cunoscută, de altfel, importanța pe care iluminismii au acordat-o școlii. Potrivit concepțiilor numai prin cultură, cunoaștere și educație, ca apanaj al învățământului, se aducea o contribuție semnificativă la formarea personalității umane conștientă de existența într-un spațiu social dominat de încredere și rațiune, « Rațiunea și progresul universal »... spunea Voltaire, « împing înainte mersul istoriei »⁷.

Și în orașul Târgoviște, noul spirit al vremii își găsește ecoul la nivelul unor instituții de învățământ, care cultiva noile tendințe, grefate pe o programă mai complexă, vizând domenii ale cunoașterii necesare societății, activităților economice și comerciale. Școala se apropia tot mai mult de modelul european al timpului, de redescoperirea culturii și civilizației în special cea greacă și romană, realitate favorizată și de noul regim fanariot care a încurajat pătrunderea în sistemul culturii românești a influențelor culturii grecești. De altfel, în secolul al XVIII-lea statul, biserica și boierimea aveau nevoie de mai mulți oameni cu carte încât au înființat școli în toate reședințele de județ. Prin urmare, în 1741 documentele vremii specifică funcționarea la Târgoviște a unei școli domnești găzduite pare-se în chiliile zidite de doamna Bălașa, soția lui Constantin Șerban.

Se constată și existența unor școli particulare pe lângă biserica Târgului. Mănăstirea Stelea și Mitropolia⁸. Școlile amintite ca și cele înființate în mai multe localități ale județului formau elevi în acest spirit, contribuind la formarea unei noi generații din care se vor desprinde intelectualii de frunte de mai târziu.

Procesul de instituționalizare a culturii capătă noi valențe, școala fiind, în acest sens, un argument edificator. Istoriografia cu tendințe naționaliste este conformă cu schimbările și influențele europene. Românii încep a-și găsi un nou mod de exprimare, chestiunea românească primind noi dimensiuni atât în interiorul țării cât și în general la nivelul politicii europene.

În structura societății românești își face apariția o nouă concepție politică, raportată la influențele iluministe contribuind la o mai bună cunoaștere de sine în raport cu civilizația europeană, la necesitatea conștientizării unor categorii sociale tot mai largi asupra tendințelor novatoare în sistemul politic, la apariția unor noi mentalități vizibile în mișcarea ideologică a timpului, care să afirme pregnant conștiința națională, ca factor de dinamizare și schimbare.

În contextul noului cadru social, economic, politic și cultural cu precădere după 1821, când de fapt începe adevărata istorie modernă a românilor, se conturează mai clar și instituțiile de cultură. Este perioada de relansare a unui adevărat program

---

⁷ *** *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București 1998, pag. 329:

⁸ Gheorghe Pămuța *Începuturile culturii și învățământului în județul Dâmbovița*, Târgoviște, Comitetul de Cultură al Județului Dâmbovița 1972, pag. 24.

politic sub influența evenimentelor interne și internaționale: reinstaurarea domniilor pământene, proclamarea dreptului la autodeterminare, îndepărtarea barierelor și restricțiilor comerciale prin anularea privilegiilor străine, protejarea intereselor naționale și reforme în plan social, unitate și independență națională.

Prin instituirea în istoria principatelor a unei noi legislații – Regulamentul Organic, în urma Tratatului de la Adrianopol (1829), se confereau o serie de deschideri pentru viața economică, un nou cadru de organizare și guvernare, aducându-se schimbări de esență și în domeniul instituțiilor culturale, care comportă acum o nouă definire în raport cu cerințele societății.

În perioada cuprinsă între 1829-1848, gândirea politică și viața culturală a Țării Românești și Moldovei este guvernată de o veritabilă pleiadă de intelectuali, care a susținut cu tărie năzuințele și aspirațiile naționale. Afirmarea acestei generații de intelectuali, purtători ai redeșteptării naționale, a statuat trecutul eroic al Târgoviștei de altădată ca simbol și îndemn pentru generația pașoptistă în afirmarea politică și culturală a românismului. Flacăra acestei noi izbânde a spiritului românesc ce o poartă atât vestita dinastie a Văcăreștilor ; care din poziția lor înaltă (demnitari importanți în administrația și politica țării) au promovat generații de-a rândul interesele și aspirațiile românilor cuprinse semnificativ în «Testamentul» lui Ienăchiță Văcărescu , cât și de întreaga poezie de inspirație romantică a lui Vasile Cîrlova. Grigore Alexandrescu și I. H. Rădulescu. De altfel, de această perioadă se leagă promovarea învățământului în limba națională prin organizarea școlilor, de înființare a unor societăți culturale, a Teatrului Național, a Arhivelor Naționale, păstrătoare a moștenirii noastre istorice și culturale, a bibliotecilor publice și a muzeelor, a primelor periodice în limba română, a traducerilor importante din literatura universală, promovate de I. H. Rădulescu, și în același timp susținerea unor producțiuni literare originale pentru repertoriul Teatrului Național, manuale școlare în limba română scoase de sub teascurile tipografiei lui Heliade, încurajarea și promovarea lor în rândul societății românești.

În acest cadru înnoitor și ca expresie a vieții culturale și intelectuale specifică romantismului, importantă era națiunea română și preocuparea pentru descifrarea originii și evoluției ei prin dovezi documentare, a arhivelor, a vestigiilor istorice, a folclorului și a tradițiilor etnografice. Pentru Târgoviște un argument concludent în acest sens l-a reprezentat bogăția monumentelor sale și în mod deosebit Curtea Domnească, « Tema ruinelor » fiind predilectă pentru întreaga generație pașoptistă. Redescoperirea trecutului prin intermediul acestor vestigii și a istoriei glorioase a orașului Târgoviște, evocarea acestor momente sunt edificatoare pentru formarea conștiinței de neam, un imbold pentru generația pașoptistă de a consfinți această realitate prin realizarea idealurilor pentru care s-au jertfit înaintașii. Și istoria a demonstrat în perioada imediat următoare că speranțele și certitudinile acestei generații “de aur” s-au împlinit atât în plan politic cât și cultural, orașul constituind, pe tot parcursul sec. al XIX-lea și începutul celui următor, un centru polarizator al vieții economice, politice și culturale din zona de referință.